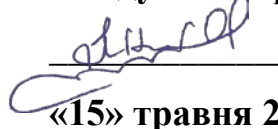

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Максим БУЛИК

«15» травня 2024 р.

**«ГАЗОВЕ ПИТАННЯ У СХІДНОМУ СЕРЕДЗЕМНОМОР'І ТА ПОЗИЦІЯ
ГРЕЦІЇ У НЬОМУ»**

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини» Ялі Вадима Максимовича

Науковий керівник:

Пахоменко С. П., к.і.н., доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Рецензент:

Сараєва Ольга Віталіївна, к.і.н., доцент кафедри філософських наук та історії України Приазовського державного технічного університету

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою відмінно / 95 / А

Секретар ЕК

Анастасія ТРОФИМЕНКО

«11» червня 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СХІДНЕ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я В МЕРЕЖІ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПОТОКІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ОГЛЯД.....	10
РОЗДІЛ 2. ПОЗИЦІЯ ГРЕЦІЇ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ ПИТАННІ СХІДНО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ.....	25
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у тому, що зростаюча залежність від природних вуглеводнів та недостатність зусиль по заміні природними джерелами енергії, потребують залучення додаткових природних ресурсних джерел. Початок нової фази російсько-української війни та подальше, поступове, обмеження потрапляння російських енергоносіїв на європейський ринок, як результат санкцій проти країни агресора, вимагають більшої консолідації та врегулювання внутрішніх суперечок серед країн-партнерів НАТО. Від скоординованості дій партнерів у подоланні залежності від російських енергоносіїв залежить енергетична стабільність Європи. На недавні відкриття покладів нафти та газу у шельфі Східного Середземномор'я можна покласти надію, що це допоможе диверсифікувати європейські енергетичні надходження до газових та нафтових резервуарів.

За своєю суттю Східне Середземномор'я є складним культурним, релігійним та історичним регіоном. Час від часу ситуація загострюється та викликає увагу міжнародних регуляторів. Серед основних великих акторів регіону можна виділити Ізраїль, Кіпр, Грецію та Турцію. Дві останні країни є членами НАТО. Довготривала стабільність відносин між цими двома країнами важлива для обороноздатності НАТО, особливо у період ескалації військових конфліктів в усьому світі. У регіоні також існує військова присутність інших великих європейських країн. Акротірі та Декелія (англ. Akrotiri and Dhekelia) – дві британські військові бази на острові Кіпр. Утворюють заморську територію Великобританії, тобто перебувають під суверенітетом, але не входять до її складу. Кіпр співпрацює у регіоні із Францією, щоб зробити свої порти більш привабливими для військових кораблів країни та тим самим збільшити військову присутність партнера в регіоні.

Несподівані атаки ХАМАСу і подальша відповідь Ізраїлю ставлять питання про майбутню безпеку регіону. Відкриття газових родовищ в Ізраїлі за останні два десятиліття змінили економіку країни і закриття родовища,

розташованого у досліджуваному регіоні, ставить під загрозу плани Ізраїлю стати головним регіональним постачальником. У серпні 2023 р. Ізраїль заявив, що буде експортувати більше газу до Єгипту. З цього проєкту на тлі зміцнення зв'язків зі своїм сусідом частина поставок до Єгипту йде до Європи, де покупці все більше покладаються на альтернативи російським поставкам. У короткостроковій перспективі зупинка родовища може призвести до зниження обсягів подальших поставок або затримок. Ціни на газ в Європі зросли на 14% на поточний момент.

Взаємини Греції та Туреччини на сучасному етапі за своєю суттю унікальні. З одного боку, їх відрізняє прагнення до тісної співпраці та взаємовигідного діалогу двох держав. Так звана епоха політики «малих справ», витoki якої беруть свій початок у 1999 р., розглядається частиною дослідників як показовий крок Афін та Анкари на зустріч один одному. З іншого боку, зберігаються історична пам'ять та прихована міждержавна недовіра до сусіда. Останнє перешкоджає реалізації більш відкритого спілкування.

Враховуючи вищезазначені причини та фактори, а також посилення напруги в греко-турецьких відносинах, можна зробити висновок, що очікувати швидкого вирішення протиріч не варто. З великою ймовірністю ми ще не один раз зможемо стати свідками прикордонних інцидентів. Однак більшу стурбованість сьогодні викликають суперечки у так званому «газовому питанні», що є частиною геополітичної структури Східного Середземномор'я. Конфлікт у цій галузі привертає увагу зовнішніх акторів та може стати причиною виходу цього конфлікту за фази «керованого».

Об'єктом дослідження виступає газове питання у Східному Середземномор'ї.

Предмет дослідження – роль Греції в розподіленні запасів природного газу в Східному Середземномор'ї.

Стан наукової розробки. Тематиці дослідження присвячено багато робіт українських та закордонних дослідників, які можна класифікувати та поділити на умовні групи.

Різні теоретичні та практичні аспекти енергетичної дипломатії як інструмента зовнішньої політики держави були розглянуті в роботах вітчизняних та зарубіжних фахівців (К.В. Власова, С.В. Венцель, Лубоцька А. С. Зеліксон Д. І.)

Зовнішня політика Греції є предметом аналізу у працях вітчизняних (Ковальський С.В. Соколовська О.В. Ритов А.Г. Улунян А.А. Запорізька І.І) та грецьких (Є. Кофос) авторів [17]. Дослідники виявляли різні інструменти зовнішньополітичного курсу Греції в регіоні, цілі та завдання грецької зовнішньої політики в Егейському морі та у відносинах з Туреччиною та іншими регіональними гравцями. Однак у фокусі уваги робіт виявлялися класичні інструменти зовнішньої політики грецької держави.

Двосторонні відносини Греції та Туреччини були проаналізовані в дослідженнях вітчизняних (Н.Ю. Ульченко, Є.І. Уразова, В.Я. Білокреницький, С.Ю. Кудряшова, І.І. Стародубцев, В.Г. Барановський, І.Я. Кобринська) та зарубіжних (О. Анастасакіс, Д. Бечов, Д. Більджин) авторів. У їхніх роботах оцінювався стан двосторонніх відносин, інтереси обох держав у регіоні, військові аспекти греко-турецького протистояння, релігійні та економічні чинники просування національних інтересів Греції та Туреччини у регіоні.

Огляд відносин між країнами здійснено такими іноземними дослідниками як Маріан Вендт та Елефтеріос Петропулос у їх великому дослідженні «Energy region Greece & Eastern Mediterranean - a region arises as Europe's supplier!» [60]. Гамід Дарвісванд зробив геополітичний аналіз регіону за темою «Середземноморські змагання» використовуючи теорію ігор.

Мета дослідження полягає в аналізі та оцінці ролі Греції у розподілі енергетичних ресурсів Східного Середземномор'я.

На основі визначеної мети було поставлено наступні дослідницькі **завдання**:

- здійснити регіональний огляд Східного Середземномор'я;
- проаналізувати вплив та значення газових покладів на регіональну та європейську безпеку;

– з'ясувати значення Греції в енергетичному питанні Східного Середземномор'я.

Джерельна база. Під час написання кваліфікаційної роботи використовувались архівні документи. У випадку цього дослідження ними можуть виступати наступні документи: особиста переписка королеви Ольги з її братом Константином. Документи з грецьких історіографічних праць. Дані, які знаходяться у переписках між британськими дипломатами. Протоколи переговорів та заключні акти мирних договорів становлять частину джерельної бази дослідження. До уваги брались тексти договорів останніх років: Договір про морські кордони між Ізраїлем та Ліваном, Міжурядову угоду про будівництво газопроводу EastMed та ін. Протоколи засідань групи CESEC за січень 2024 року. Урядове дослідження Європейського Парламенту на тему «Енергетика: формуючий фактор для регіону. Стабільність у Східному Середземномор'ї». Особливе місце в дослідженні займає періодика. Газети та новини відображають різні етапи греко-турецьких відносин та інших основних гравців регіону. Наявність міжнародних договорів у дослідженні цього питання також потребує звернення до них. Під час дослідження теми неодноразово звертався до дипломатичних словників

Методи дослідження. Під час написання роботи були використані наступні методи наукового дослідження.

Діалектичний метод застосовувався для аналізу взаємозв'язків, протиріч та розвитку явищ у контексті відкриття нових газових родовищ у Східному Середземномор'ї. Він орієнтований на вивченні позицій країн регіону у газовому питанні шляхом розгляду позитивних і негативних аспектів співпраці з членами регіону, такими як інші міжнародні організації та держави.

Історико-правовий метод дає можливість вивчити еволюцію правових норм та міжнародних договорів, які регулюють виключні економічні зони регіону, права на видобуток корисних копалин на дні моря. Вивчити історичний розвиток відносин Греції між ключовими гравцями регіону. Аналіз історичних

даних про взаємини Греції з іншими країнами регіону дозволяє зрозуміти контекст та вплив на поточну ситуацію в енергетичному питанні.

Формально-логічний (догматичний) метод було зосереджено на систематизації та аналізі офіційних документів, положень та правил, що регулюють видобуток природних копалин, визначають державні межі у морській площині. Він дозволяє визначити принципи та норми, які керують діями країн регіону в цьому напрямі.

Системно-структурний метод вивчення передбачає аналіз структури основних гравців регіону, їх інституційних механізмів та взаємодії з іншими міжнародними організаціями у конкуренції з одним з одних.

Практичне значення дослідження. Матеріал, що міститься у роботі може бути корисним для вивчення проблематики Середземноморського регіону, вступу до міжнародного морського права, для вдосконалення знань у векторі грецької зовнішньої політики та прогнозування її подальшої еволюції, розробки стратегій національно-державних відносин. Результати дослідження можуть бути використані в різних навчальних курсах для студентів спеціальностей «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» «Політологія» та «Історія», а також для підготовки до семінарських занять по таким навчальним дисциплінам як конфліктологія, історія міжнародних відносин та країнознавство.

Апробація результатів роботи. Результати даного дослідження були апробовані в рамках науково-практичних конференцій, а саме: «Суспільно-політичні трансформації у XXI столітті: локальні, національні та глобальні контексти» (18 квітня 2024 року), «Декада студентської науки 2024» (4–15 березня 2024 року) та «Міжкультурна комунікація і глокалізаційні процеси у соціологічному вимірі» (15 листопада 2023 року).

Структура та обсяг дослідження. Дослідження складається зі **вступу**, де зазначається актуальність, мета та завдання дослідження; двох розділів, у яких розкриваються поставлені перед автором завдання; висновків у яких надано

узагальнення за результатами зробленого дослідження; списку використаних джерел.

Перший розділ кваліфікаційної роботи присвячений аналізу поточної ситуації з розробкою газових родовищ у Східному Середземномор'ї.

Розглядаються ключові аспекти, такі як:

- Геополітична динаміка: досліджуються інтереси та дії країн регіону (Туреччина, Греція, Ізраїль, Єгипет, Кіпр, Ліван) у боротьбі за доступ до ресурсів.
- Ризики та конфлікти: аналізуються потенційні загрози, пов'язані з військовою напруженістю, територіальними суперечками та протистоянням за ресурси.
- Дипломатія та переговори: висвітлюються дипломатичні зусилля та переговорні процеси, спрямовані на врегулювання суперечок та розробку спільних проєктів.
- Вплив на регіон та світ: оцінюється потенційний вплив подій у Східному Середземномор'ї на енергетичну безпеку, економіку та геополітичну ситуацію в регіоні та світі.

У розділі описується, як Східне Середземномор'я стало одним із ключових регіонів на світовій енергетичній карті завдяки відкриттю значних родовищ газу. Країни регіону прагнуть до максимізації своїх вигод від розробки цих ресурсів, що призводить до геополітичної напруженості та територіальних суперечок. Туреччина, Греція, Ізраїль, Єгипет, Кіпр та Ліван використовують різні методи (військова сила, дипломатія, переговори) для захисту своїх інтересів. Існує ризик ескалації конфліктів, що може мати негативні наслідки для регіону та світу. Досліджуються дипломатичні зусилля, механізми з забезпечення мирного врегулювання та розробки спільних проєктів. Описано, як події в Східному Середземномор'ї впливають на енергетичну безпеку, економіку та геополітичну ситуацію в регіоні та світі, та який вплив регіон має на реакцію Європи у відмові від російських енергоносіїв.

Другий розділ роботи присвячено конкретним заходам та проєктам, які вживає Греція для реалізації своїх цілей в енергетичній сфері Східного Середземномор'я. Розділ включатиме аналіз існуючих та перспективних проєктів з видобутку та транспортування природного газу. У розділі міститься опис газових родовищ, газопроводів, СПГ-терміналів та інших об'єктів інфраструктури. Зроблено оцінку ролі Греції у регіональних енергетичних ініціативах, таких як EastMed Pipeline, TAP, DESFA та інші [3].

Розглянеться питання фінансування та інвестицій у енергетичні проєкти. Геополітичні аспекти енергетичної політики Греції, що включатимуть аналіз відносин із сусідніми країнами, такими як Туреччина, Кіпр, Ізраїль та Єгипет, а також вплив регіональних конфліктів. У висновку зроблено прогноз майбутнього розвитку енергетичного сектора Греції, перспектив видобутку та транспортування газу, розвитку відновлюваних джерел енергії, а також ролі Греції як регіонального енергетичного хабу у контексті російського вторгнення до України.

Список використаних джерел нараховує 63 позиції.

РОЗДІЛ 1.

СХІДНЕ СЕРЕДЗЕМНОМОР'Я В МЕРЕЖІ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПОТОКІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Східне Середземномор'я можна вважати одним з найбільш конфліктних регіонів світу, оскільки за цілим рядом причин він акумулює нові проблеми. До таких слід віднести спроби деяких регіональних гравців переглянути існуючий статус-кво та власне становище в регіоні (Туреччина, Ізраїль, Саудівська Аравія, Іран), збільшення впливу деяких традиційних та зростаючих акторів (США, ЄС, Китаю), наявність застарілих та актуальних міжнародних конфліктів, наприклад, проблеми поширення міжнародного тероризму, екстремізму, неконтрольованої міграції.

Східне Середземномор'я залишається надзвичайно неспокійним і нестабільним регіоном. У ньому накопичено довгий перелік проблем безпеки, які часто взаємопов'язані між собою. Серед них слід назвати: безліч тліючих та актуальних збройних конфліктів з можливістю переділу державних кордонів, наявність держав, що не відбулися, агресивна зовнішня політика низки регіональних та нових акторів [20]

З 2010 року регіон Східного Середземномор'я став гарячою точкою міжнародних енергетичних дискусій через серію відкриттів газу на шельфі Ізраїлю, Кіпру та Єгипту. Для використання цього газового потенціалу поступово обговорювалося кілька варіантів експорту, а також нові сценарії регіональної співпраці. Також було висловлено сподівання щодо потенційної ролі нових газових родовищ у зміцненні не лише регіональної енергетичної співпраці, а й загальної регіональної економічної та політичної стабільності. Однак початкові очікування значною мірою охололи з часом, зокрема через затримки інвестиційного рішення в Ізраїлі та перегляд у бік зменшення газових ресурсів на Кіпрі. Ці події навіть підняли скептицизм щодо ідеї про те, що Східне Середземномор'я стане значним регіоном-експортером газу [19]. Але початкові очікування виправдилася в 2015 році після відкриття великого газового

родовища Zohr в шельфі Єгипту. Зважаючи на великі розміри, це відкриття змінило перспективи регіонального газу, а також відкрило нові перспективи регіональної співпраці. Однак численні лінії конфлікту в регіоні продовжують створювати майбутню газову діяльність у Східному Середземномор'ї головною геополітичною проблемою.

Однією з ключових проблем регіональної безпеки у Східному Середземномор'ї можна вважати суперечку про континентальний шельф –лише один істотний елемент серед розбіжностей, що залишаються. Це впливає на загальну рівновагу прав та інтересів у Егейському морі. Суперечка стосується районів континентального шельфу, які мають бути віднесені до Туреччини та Греції за межами 6-мильного територіального моря в Егейському морі.

Можна констатувати, що розвиток співробітництва в енергетичній сфері між обома країнами показують нам роль енергетики в геополітичній структурі регіону. У цьому контексті для ЄС та Греції найголовнішою є проблема диверсифікації енергоресурсів (насамперед природного газу) з метою мінімізації залежності постачання з росії через територію України. Для реалізації цієї мети ЄС важливу роль починає відігравати субрегіон південно-східної Європи (ПСЄ), який перетворився на важливий транспортний вузол між Європою та Східним Середземномор'ям аж до Центральної Азії (Туреччина, Азербайджан, Ізраїль, Єгипет, Казахстан, Туркменістан) [2].

Для зменшення залежності ЄС від постачання газу Газпрому, було прийнято рішення о будівництві Південного газового коридору (ПГК), який став практичним втіленням вищезазначених ідей. ПГК складається з трьох основних трубопроводів – газопроводу «Баку-Тбілісі-Ерзурум», Трансанатолійського (TANAP) і Трансадриатичного (TAP) потоків. В останніх двох активну роль відіграє Греція, яка може стати стратегічним транспортним вузлом ПСЄ та всього Східного Середземномор'я. TANAP та TAP вважаються стратегічно важливими національними енергетичними проектами. Євросоюз зробив важливий крок до своєї стратегічної мети – диверсифікувати постачальників та маршрути доставки природного газу, щоб знизити тим самим залежність від «Газпрому» та Росії.

Компанія-оператор Трансадриатичного трубопроводу (Trans Adriatic Pipeline, TAP), прокладеного від кордону Туреччини через Грецію, Албанію та Адриатичне море до Італії, після чотирьох з половиною років будівництва оголосила 15 листопада про початок комерційного постачання азербайджанського газу до ЄС. Конкурентом TAP був проєкт Nabucco, який був відхилений конкурсною комісією через схожість із маршрутом російського «Південного потоку». Схильність Азербайджану до обрання TAP зумовлено до речі прагненням до збереження стабільних відносин з росією [3].

Зазвичай події такого масштабу супроводжуються урочистою церемонією, на якій президенти та прем'єр-міністри країн, що беруть участь, усі разом повертають великий символічний вентиль. Нічого подібного цього разу не було, що, швидше за все, пояснюється гранично напруженими відносинами між Туреччиною та Грецією через суперечку довкола родовищ газу у Середземному морі. У цій ситуації лідери двох країн навряд чи хотіли спільно позувати перед камерами, тим більше, на заході, присвяченому саме газу.

Цей етап можна назвати періодом перевірки сторін, їх зон інтересів та союзників. 2019 рік відкрив або скоріше нагадав світовій спільноті про протистояння між Грецією та Турцією у газовому питанні. Все почалося із виявлення великого газового родовища біля південного берега Кіпру. Розробка цього родовища французькою Total та італійською Eni викликала протести Туреччини, оскільки турки-кіпріоти у самопроголошеній республіці на півночі острова не отримали жодної частки у цьому проєкті [16]. Туреччина вкотре заявила про захист прав Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК) на прилеглу частину шельфу. Анкара направила до Кіпру турецьке бурове судно «Фатіх», оголосивши, що буріння триватиме до 3 вересня [51]. 10 червня 2019 р. влада Республіки Кіпр санкціонували арешт екіпажу корабля. 4 липня Туреччина направила друге судно «Явуз» для проведення геологорозвідувальних робіт на шельфі. Ці дії підвищили ставки в конфлікті навколо суперечливих газових родовищ берегів Кіпру, які стали «чи не головною загрозою її спільному з росією проєкту «Турецький потік». Коментуючи цю акцію, президент Реджеп Тайіп

Ердоган заявив про готовність країни захищати права турків-кіпріотів на шельфові родовища, у тому числі із застосуванням збройних сил. Відповідаючи на дії Анкари на кіпрському шельфі під прикриттям військових кораблів, глави МЗС Євросоюзу, які зібралися в Брюсселі у липні 2019 р., схвалили запровадження санкцій проти Туреччини, яка проводить геологорозвідку у територіальних водах Кіпру [4]. Згідно з ухваленим ними документом, ЄС скоротить фінансову підтримку Анкари на 146 млн. євро із 400 млн., які планувалось виділити у 2020 р. на різні проекти – від політичних реформ до модернізації сільського господарства.

Вже близько десяти років розробка нових запасів природного газу в Східному Середземномор'ї має значні економічні наслідки для країн-виробників і покращує позиції регіону на міжнародному ринку газу. Відкриття газу в Східному Середземномор'ї змінили енергетичний ринок і економічні відносини в регіоні, породжуючи також надії на геополітичні зміни.

Східне Середземномор'я було об'єктом геополітичних конфліктів, викликаних проблемами енергетичної безпеки або іншими прагненнями до безпеки, які просувалися через претензії на існуючі або передбачувані запаси енергії. Підбадьорені відкриттям морських вуглеводнів у регіоні 15 років тому, деякі прибережні держави розробили амбітні проекти, спрямовані на розробку природного газу як для внутрішнього споживання, так і для експорту на ринок Європейського Союзу. Перспектива відкриття нових запасів енергії підштовхнула сусідні країни до делімітації своїх виняткових економічних зон [46, с. 2].

Після угод про розмежування більшість країн регіону надали ліцензії на розвідку та буріння природного газу, а в деяких випадках підписали дуже прибуткові угоди. Проте оголошені ними морські зони перетинаються, провокуючи напруженість у стосунках із сусідами, тим самим ускладнюючи розвиток заповідників. У той же час у частих трансляціях про безпеку на морі йдеться про нескінченні військові навчання, переслідування енергетичної розвідки та

серйозні протистояння між прибережними державами, які часом ледь не переростали у масштабні конфлікти [12].

США започаткували те, що вони назвали «газовою дипломатією», прагнучи використати нове енергетичне багатство регіону, щоб посадити конфліктуючі країни за стіл переговорів. Ізраїль та Єгипет, головні бенефіціари нових знахідок, заснували регіональний газовий форум. Європейський Союз (ЄС) розпочав дослідження щодо трубопроводу, який транспортуватиме ізраїльський і, можливо, кіпрський газ до Європи – проєкт, який справді виявився своєчасним після повного вторгнення Москви в Україну в лютому 2022 року, який перекрив доступ до російського газу [42].

Єгипет все ще домінує в цьому секторі, маючи значні запаси та експортну інфраструктуру, але ізраїльське виробництво все більше впливає на експорт регіону. 2022 рік був дуже сприятливим для сектора через зростання цін і європейський попит. Незважаючи на нинішнє зниження цін на європейському ринку, ця тенденція має зберігатися в найближчі роки. Крім того, перспективи є більш невизначеними: хоча очікується, що глобальні потужності видобутку газу значно зростуть, роль цього вуглеводню в енергетичному переході, ймовірно, буде поставлена під сумнів.

Єгипет та Ізраїль є двома найбільшими виробниками природного газу в Східному Середземномор'ї. Найбільші запаси (2,13 трлн м³) ає Єгипет, зокрема завдяки відкриттю в 2010-х роках родовища газу Zohr [14]. Більш скромні за розміром (0,59 трлн м³) запаси Ізраїлю розподілені між кількома морськими родовищами; інші відносно менш значні запаси знаходяться в територіальних водах Кіпру (0,11 трлн м³) і в територіальних водах Лівану. Запаси Лівану оцінюються після угоди про кордон, укладеної з Ізраїлем у жовтні 2022 року. Незважаючи на скромність у світовому масштабі (близько 3,5% запасів природного газу на Близькому Сході та в Північній Африці та менше 2% світових запасів), експлуатація цих запасів має значні наслідки для економіки Єгипту (генерування іноземної валюти) та економіки Ізраїлю (підвищення енергетичної незалежності).

У Єгипті загальний видобуток природного газу досяг 67 млрд м³ у 2022 році, згідно з даними JODI (Joint Organization Data Initiative). Завдяки новим виробничим потужностям і будівництву газових електростанцій його частка в енергетичному балансі Єгипту за останні двадцять років зросла з 35% до 58%. Експорт скрапленого природного газу (СПГ) до Європи, який у період з 2014 по 2016 рік був майже нульовим через брак експортних обсягів, відновився з 2017 року завдяки розробці газового родовища Зохран. У 2022 році експорт СПГ досяг 12 млрд м³.

В Ізраїлі видобуток на морських родовищах, починаючи з 2013 року, зменшив частку нафти і, меншою мірою, вугілля в енергетичному балансі країни. Частка природного газу зросла з 7% у 2005 році до 38% у 2020 році. Видобуток природного газу сягнув приблизно 22 мільярдів м³ у 2022 році, з яких приблизно 42% експортується трубопроводами до Йорданії та Єгипту. В Ізраїлі та Єгипті розробка нових газових родовищ мала позитивні макроекономічні наслідки, але була різною за інтенсивністю, в основному через дуже різну ситуацію у зовнішніх рахунках двох країн [42].

Після великих знахідок трохи більше десяти років тому – родовища Тамар і Левіафан поблизу Ізраїлю, родовище Афродіти біля Кіпру та Зохран поблизу Єгипту – американські та європейські дипломати були оптимістично налаштовані, що нові запаси газу стануть каталізатором більшої регіональної економічної співпраці та стабільності шляхом зміни політичної політики. реалій у стратегічній частині світу. США очолили «газову дипломатію» для просування окремих газових угод між Ізраїлем і Йорданією, Ізраїлем і Єгиптом, а також Ізраїлем і Ліваном. Економічні дії щодо експорту газу можуть спонукати регіональних гравців до прориву у вирішенні конфліктів у питаннях, не пов'язаних з енергетикою [34].

Розробка родовищ Тамар і Левіафан дозволила економіці Ізраїлю значно зміцнити свій енергетичний суверенітет. Спочатку виробництво в основному призначалося для внутрішнього споживання і допомогло країні досягти повного самозабезпечення і, отже, зменшити її вразливість до нестабільності ринку. Крім

того, експортні угоди до Йорданії (2016) та Єгипту (2019) сприяли значному покращенню прибутковості інвестицій. Хоча у випадку Йорданії імпорт задовольняє внутрішній попит, газ, що експортується до Єгипту, зріджується на єгипетських терміналах для реекспорту переважно на європейський ринок. У результаті через енергетичну кризу в Європі експорт ізраїльського газу до Єгипту зріс на 49% у 2022 році [7].

Очікується, що зростання експорту газу в 2022 році збережеться в найближчі роки, але існує ряд невизначеностей. Збій трубопровідного постачання з росії зробив Європу дуже залежною від імпорту СПГ у короткостроковій перспективі та відкрив нові можливості для інших виробників. Європейський імпорт СПГ зріс на 67% у 2022 році, переважно з Північної Америки [18].

Незважаючи на цей позитивний прогноз, очікується, що доходи Єгипту від експорту СПГ у 2023 році зменшаться через меншу напругу щодо європейських поставок порівняно з 2022 роком (хоча деяка напруга може знову виникнути з другої половини року) і зниження цін у 2023 році. Хоча дані за 1 квартал 2023 року підтвердити, що Європа є місцем номер один для експорту єгипетського газу (76% від загального обсягу), обсяги експорту та ціни впали.

Протягом першого півріччя 2023 року спотова ціна СПГ для європейського ринку (референтний TTF у Роттердамі) становила в середньому 44 євро/мВт-год порівняно зі 132 євро/мВт-год у 2022 році. З точки зору обсягу, експорт впав на 38% у першому кварталі 2023 року. У більш загальному плані збереження або навіть збільшення експорту залежатиме від відкриття нових запасів, враховуючи зрілість існуючих родовищ і технічні труднощі, що стримують їх видобуток. У результаті загальний видобуток природного газу в Єгипті впав на 5% у 2022 році, а зростання експорту пояснюється рекордним рівнем імпорту з Ізраїлю (49% р/р).

Газопостачання Єгипту на даний момент не знаходиться під загрозою. Фактично у 2022 році споживання газу впало, зокрема завдяки переведенню частки внутрішнього попиту на первинну енергію на нафту. З часом подальше падіння загального виробництва, ймовірно, посилить залежність Єгипту від

імпорту з Ізраїлю. Додаткове обмеження: збільшення внесків єгипетського уряду міжнародним енергетичним компаніям (за даними MEES на даний момент оцінюється в 3 мільярди доларів США) може перешкоджати інвестиціям і, отже, збільшенню виробничих потужностей [5].

Що стосується Ізраїлю, то до 2030 року видобуток може збільшитися майже вдвічі завдяки розробці додаткових запасів на існуючих родовищах і нових менших родовищ.

Однак в інших частинах східного Середземноморського басейну поява газової дипломатії принесла менш обнадійливі результати, і справді, відкриття в галузі енергетики зробили більше для загострення, ніж для послаблення напруженості. На тлі невдачі дипломатичних зусиль відкриття біля узбережжя Кіпру не допомогло об'єднати кіпріотів-греків і турків. У всякому разі, вони є джерелом додаткового тертя на розділеному острові. Тим часом, газове родовище Gaza Marine, яке компанія British Gas виявила біля узбережжя Гази в 1999-2000 роках, за ціле десятиліття до того, як Ізраїль виграв газовий джекпот з Тамар і Левіафаном, залишається недоступним через ізраїльські обмеження, і, отже, не дає полегшення для людей в Газі, які страждають під задушливою ізраїльською облогою.

Припущення про те, що розширена співпраця з видобутку та експорту газу може прокласти шлях до тісніших зв'язків між державами, а згодом і більшої регіональної стабільності, допомогла створити певний ажіотаж навколо створення у січні 2020 року Газового форуму Східного Середземномор'я [29]. Спільно заснований Єгиптом та Ізраїлем за підтримки ЄС і США, форум з часом також об'єднав Республіку Кіпр, Йорданію, Палестинську автономію, Грецію, Італію та Францію. Учасники форуму вважають, що це буде платформа для економічної співпраці та більшої регіональної інтеграції. Проте, навіть якщо Форум запрацює, перспективи того, що він стане механізмом для розширення регіональної співпраці в енергетичних питаннях, залишаються низькими. Ключовою перешкодою є відсутність на форумі (з низки причин) головних регіональних гравців у питаннях, пов'язаних з газом, зокрема Туреччини, Лівану,

де-факто турецько-кіпрської влади, яка контролює територію Північного Кіпру та ХАМАСу, палестинської фракції, яка править Сектором Газа, але під ізраїльською юрисдикцією не має контролю над морським газовим родовищем.

Зокрема, виключення Туреччини в деяких випадках загострило напруженість між членами форуму та тими, хто висуває протилежні претензії щодо запасів газу в Середземному морі. Замість того, щоб бути нейтральною організацією, яка управляє регіональними ресурсами, таким чином, щоб допомогти державам подолати їхні політичні розбіжності, форум є радше стратегічним партнерством для держав зі спільними енергетичними інтересами.

Туреччина та Греція, що сьогодні стали головними антагоністами в Східному Середземномор'ї, мають складну історію взаємин, яка тягнеться ще з Візантійської імперії. Уже в часи приходу до влади молодотурків країною прокотилася хвиля геноцидів, від яких упродовж 1914-1923 рр. разом з вірменами та ассирійцями постраждали від 350 тис. до 1,7 млн понтійських греків, що проживали на території історичного Понту на північному сході Малої Азії біля узбережжя Чорного моря [56].

Вогнища зіткнень, що розпочалися з другої половини 2019 р., позначилися більш чітко після того, як влада Республіки Кіпр в односторонньому порядку назвала райони шельфу своїми Винятковими економічними зонами (ВЕЗ). У ВЕЗ було дозволено працювати міжнародним нафтовим та буровим компаніям. Слідом за цим невдоволення Туреччини активним бурінням грецького шельфу Кіпром переросло в прямі ворожі дії, спрямовані проти її бурових платформ.

У січні 2020 року Греція, Ізраїль та Кіпр уклали угоду про будівництво газопроводу. Передбачається, що він може покрити 4% від попиту на газ на європейському ринку. Туреччина виявилася виключеною з регіонального співробітництва. Анкара, у свою чергу, підписала угоду про делімітацію морського кордону із визнаним ООН урядом Лівії. По ньому Туреччина отримує права на низку територій, через які має пройти цей греко-ізраїльський трубопровід. Ця угода укладена всупереч базовим принципам міжнародного морського права та суперечить суверенітету Греції. З боку турецької влади це не

виглядає порушенням чинного міжнародного законодавства, адже Турція не ратифікувала конвенцію ООН. Цими діями вона намагається змусити сісти греків за стіл переговорів [44].

У відповідь на турецько-лівійську угоду Греція уклала секретний морський пакт із Єгиптом. Це викликало гнів Анкари, яка відмовилася від продовження переговорів та офіційно заявила про плани проводити дослідження у суперечних водах біля грецьких островів Карпатос, Родос та Кастелорізо. Європа також відреагувала на агресивні дії Анкари [15]. Німеччина заявила про підтримку суверенітету Кіпру та пригрозила санкціями проти фізичних осіб та операторів газовидобувних компаній. Однак ці погрози вкотре лишилися лише на словах. Класична позиція «стурбованості» пролунала з Бундестагу. ЄС боїться чергової хвилі мігрантів та тому не наважується на більш агресивні кроки по відношенню до Туреччини.

На початку серпня 2020 р. до суперечного району вирушило турецьке геологорозвідувальне судно «Орук Рейс» у супроводі п'яти військових кораблів. Грецький флот взяв їх на супровід, що призвело до невеликого зіткнення грецького та турецького кораблів. Винищувачі двох країн переслідували один одного в небі над Кастелорізо. На противагу Туреччині сім середземноморських країн, зацікавлених у освоєнні шельфових багатств, поетапно робили кроки з консолідації зусиль у цьому напрямі [53]. Вони вирішили сформувати єдиний газовий ринок, або енергетичний хаб, на порозі Європи і створили нову регіональну структуру, у яку поки що не ввійшли Сирія та Ліван. 15 січня 2019 р. за підсумками зустрічі в Каїрі – Єгипет, Ізраїль, Кіпр, Греція, Італія, Йорданія та Палестина оголосили про створення Газового форуму країн Східного Середземномор'я, про який вже зазначалось раніше. Ізраїль у рамках співпраці, досягнутої на форумі, експортує газ до Йорданії та Єгипту на суму близько \$30 млрд, заявив міністр [8]. Країни форуму зазначили, що Палестину також було представлено на форумі. Франція подала заяву про вступ, а ЄС та США попросили статус спостерігача в організації.

Політичний істеблішмент розуміє, що протистояння Турції неможливе без міжнародної підтримки та коаліції. Греція поступається Турції у військово-морському потенціалі. Утворений газовий форум не лише поліпшує енергетичний стан, сприяє конкурентоспроможності на газовому ринку регіону та ЄС в цілому, а й також використовує вже наявну газотранспортну структуру, що дозволяє уникнути проблем з транспортуванням продукції.

Анкара, яка не зробила жодної офіційної заяви з приводу форуму, провела кілька військових навчань у регіоні. Єгипет також вирішив збільшити свої військово-морські можливості та домовився про прискорення процесу демаркації морських кордонів із Грецією та Кіпром, а потім уклав торговий альянс з Ізраїлем та деякими країнами ЄС через компанії Eni, Total та Exxon Mobil [48, с. 122].

Участь Лівана у боротьбі за газові родовища Середземного регіону не можуть не турбувати Ізраїль, який бачить загрозу своїй безпеці та стабільності у регіоні. Тіньова участь Росії та США у цьому прологу до можливого конфлікту робить регіон шаховою дошкою. Також традиційно до головних гравців долучається Іран, Сирія та підтримане Іраном лівійське «Хізбаллу». Якщо Ліван успішно освоїть енергоресурси на шельфі, це відкриє широку дорогу до стабілізації ліванської економіки, зниження рівня безробіття та, як це бачить Нетаньяху, подальшому зміцненню проіранської «Хізбалли».

Очевидно, що Ізраїль найактивніше переносить у практичну площину затвержені проекти прокладання трубопроводів, забезпечуючи їх безпеку за допомогою міжнародних договорів та, за необхідності, за допомогою армії. За рахунок введення в дію трубопроводів до власної території Ізраїль зміг повністю задовольнити внутрішній попит на газ із родовищ «Левіафан» та «Тамар». Частина газу йде на експорт до країн Близького Сходу [35].

Щодо планів Анкари взяти участь у видобутку вуглеводнів, розвіданих у Східному Середземномор'ї, вони не обмежуються кіпрським шельфом. Вони простягаються і на африканський берег, а саме до Лівії. Це впливає із ряду заяв президента Ердогана. Зокрема, 10 грудня 2019 р. він пообіцяв запровадити

контингент на територію Лівії, якщо відповідний запит надійде від визнаного міжнародним співтовариством Уряду національної єдності (УНЄ), очолюваного Фаїзом Сараджем. «Національний представник Лівії – не Хафтар, а Сарадж», – підтвердив свою позицію Ердоган. Він пішов на відкритий конфлікт з арабськими лідерами, які підтримують Хафтара, і тут не йдеться стільки про політичні, скільки про економічні цілі, а саме, про нафту і газ [13].

За рахунок освоєння енергоресурсів у східній частині Середземного та Чорного морів Туреччина також прагне знизити свою стратегічну вразливість та енергетичну залежність. Довгий час двома найбільшими експортерами природного газу до Туреччини були росія та Іран – дві країни, з якими Туреччина має конкурентні регіональні устремління. В останні роки Туреччина проводить політику енергетичної незалежності від цих країн. У першій половині 2020 року імпорту природного газу з Ірану та Росії знизився на 44,8 відсотки та 41,5 відсоток відповідно, порівняно з тим самим періодом 2019 року (хоча, у випадку Ірану це зниження було частково спричинене пошкодженням трубопроводу). Навпаки, імпорту Туреччини з Азербайджану збільшився на 23,4 відсотка за період, що дає Азербайджану найбільшу частку ринку природного газу Туреччини.

З початку 2010 року Східне Середземномор'я виявилось потенційним регіоном експорту газу, завдяки серії відкриттів газових родовищ в морських зонах Ізраїлю (родовища Тамар і Левіафан) та Кіпру (родовище Афродіта). Для використання цього газового потенціалу поступово обговорювалися різні варіанти експорту, наряду з новими сценаріями регіонального співробітництва. Висловлювалися сподівання на потенційну роль нових газових відкриттів у зміцненні не лише ізраїльсько-кіпрійського газового співробітництва, але й загальної економічної та політичної стабільності регіону.

Однак очікування з часом значно згасли, особливо через затримки інвестиційних рішень в Ізраїлі та зниження оцінок газових ресурсів на Кіпрі. Ці події навіть викликали сумніви щодо ідеї того, що Східне Середземномор'я може стати значним регіоном експорту газу.

Проте сподівання знову оживилися в 2015 році після відкриття газового родовища Зохр в морських зонах Єгипту – найбільшого газового родовища, яке було виявлено в Середземному морі. З урахуванням його великої масштабності це відкриття перетворило регіональний газовий прогноз і також збільшило нові перспективи регіонального співробітництва.

Вплив Зохр може вийти за межі кордонів Єгипту. Близькість Зохра до Левіафана та Афродіти може дозволити координоване розвиток родовищ, що в свою чергу може створити економію масштабів, необхідну для створення конкурентоспроможної регіональної інфраструктури експорту газу.

У Єгипті вже існує значна інфраструктура для експорту зрідженого природного газу, яка наразі залишається невикористаною. Це дозволить експортувати будь-які обсяги з родовищ Зохр та інших родовищ, які не використовуються на внутрішньому ринку. З огляду на зростаючий внутрішній попит в Єгипті, можна припустити, що деяку експортну потужність залишиться для ізраїльського та кіпрійського газу – якщо його можна доставити до єгипетських терміналів. Використання існуючої інфраструктури в Єгипті для експорту газу Східного Середземномор'я матиме значну додану вартість – гнучкість. У геополітично вразливому регіоні, яким є Східне Середземномор'я, зобов'язання до нової витратної та довгострокової енергетичної інфраструктури може виявитися важким для міжнародних енергетичних компаній. Однак підключення морських газових родовищ до існуючої інфраструктури СПГ в Єгипті може представляти собою «дешеве та швидке рішення» для монетизації регіональних ресурсів [57, с. 4].

Спільна регіональна схема експорту через СПГ-термінали в Єгипті також може надати першу можливість перевірити газове співробітництво між Єгиптом, Ізраїлем і Кіпром. Співробітництво, яке в подальшому може розширюватися протягом 2020-х років, якщо в регіоні буде знайдено нові газові ресурси, і якщо попит на газ на експортних ринках буде виправдовувати будівництво додаткової інфраструктури, наприклад, трубопроводу Ізраїль-Кіпр-Греція [57, с. 5].

Для ЄС матеріалізація Східно-середземноморського газового хабу (слід розуміти як перехрестя фізичних потоків, а не як торгову платформу), базованого на інфраструктурі СПГ в Єгипті, була б корисною як з енергетичної, так і зовнішньополітичної точки зору. З енергетичної точки зору, спільне використання газових ресурсів Східного Середземномор'я може забезпечити, вже в найближчій перспективі, довгоочікуваний зміст стратегії ЄС з диверсифікації постачання газу. Такі розвитки також можуть створити підґрунтя для потенційно більшого газового співробітництва у довгостроковій перспективі, зокрема через трубопровід Ізраїль-Кіпр-Греція.

З точки зору зовнішньої політики, навіть якщо співробітництво у сфері газу Східного Середземномор'я не може само по собі функціонувати як каталізатор для регіональної стабільності, воно безперечно представляє одну з небагатьох областей, де може бути встановлено розумний регіональний діалог. Це також може забезпечити зміст цілям політики ЄС у сусідстві щодо зміцнення діалогу ЄС у сфері енергетики з країнами-сусідами з питань енергетичної безпеки [40].

Хоча російсько-українська війна довела, що вуглеводнева система є банкрутом і абсолютно ненадійною з точки зору енергетичної безпеки, у 2024 році розвідка в регіоні поживавиться. Оператори, які співпрацюють з Кіпром, Грецією, Туреччиною, Єгиптом і, можливо, Ізраїлем, беруть перевага зміни державної політики шляхом збільшення бурових робіт. На суші основна увага приділятиметься родовищам газу поблизу існуючої інфраструктури, в першу чергу невеликим кріпленням. У морі більшість свердловин будуть орієнтовані на газові перспективи в зрілих басейнах, але все ще очікуються свердловини з великим впливом на прикордонних пластах (Wood Mackenzie 2023).

У той же час Середземноморський регіон має величезний і невикористаний потенціал відновлюваної енергії, як сонячної, так і вітрової, що могло б ефективніше підвищити енергетичну безпеку Європейського Союзу та сприяти реалізації Зеленої угоди, не провокуючи геополітичну напруженість між країнами регіону [47, с. 613].

З огляду на те, що сонячна та вітрова енергетика є двома домінуючими формами, а взаємозв'язки електроенергії по всій Європі опинились у центрі уваги, нерегульований регіон Східного Середземномор'я може стати життєво важливим. Він демонструє найбільший потенціал виробництва відновлюваної енергії в Європі в той час, коли ЄС намагається реалізувати свою стратегію «Зеленої угоди». Боротьба зі спільними екзистенціальними, природними та екологічними загрозами, які також, як очікується, спричинять хвилю масової міграції до Європи через Туреччину та Грецію, рано чи пізно стане питанням виживання. Співпраця буде не вибором, а необхідністю для виживання. Чим швидше регіональні суб'єкти усвідомлять це, тим краще вони впораються зі стихійними лихами, що їм заважають. Усе інше – це буквально спроба протистояти майбутньому.

РОЗДІЛ 2.

ПОЗИЦІЯ ГРЕЦІЇ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ ПИТАННІ СХІДНО- СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

В останні роки енергетичний ландшафт Греції переживав метаморфози: досі Еллада сильно залежала від імпорту енергоресурсів. За винятком єдиного поки що розвідуваного родовища сирої нафти та природного газу поблизу острова Тасос у Північному Егейському морі, яке, тим не менше, покриває лише мінімальну частку потреб країни, сира нафта, нафтопродукти та природний газ становлять більше ніж 20% усього імпорту Греції. До 2019 року у виробництві електроенергії переважало буре вугілля. Таким чином, маючи частку понад 30%, Греція опинилася серед тих, хто відстає у впровадженні екологічно чистої політики: розвиток відновлюваних джерел енергії був досить стриманим, незважаючи на порівняльні переваги Греції (сприятливі сонячні та вітрові умови).

Однак з 2019 року уряд на чолі з Nea Dimokratia (Нова демократія) проводить нову, амбітну екологічну політику: на кліматичному саміті ООН у 2019 році прем'єр-міністр Міцотакіс заявив, що «частка відновлюваних джерел енергії в загальному попиті має зрости до 80% до 2030 року» – значне зростання порівняно з 15% на цей час. Він також поставив за мету «до 2028 року вивести з експлуатації всі електростанції, що працюють на бурому вугіллі, тепер стаючи все більш збитковими та дорогими». Тим часом Греція також відіграє регіональну лідерську роль у захисті навколишнього середовища на міжнародному рівні: на запрошення прем'єр-міністра Греції глави держав і урядів дев'яти південних членів ЄС підписали у вересні 2021 року «Афінську декларацію про зміну клімату та навколишнє середовище в Середземномор'ї» Зміст декларації був про відкликання обіцянок сприяти екологічно чистим заходам і зміцненню співпраці між середземноморськими сусідами. Греція стає піонером і провідною країною в галузі охорони навколишнього середовища та розвитку відновлюваної енергетики [32].

Паралельно, однак, зовнішня та енергетична політика країни також зосереджується на перехідних технологіях, таких як подальша розробка копалин (нафта, природний газ) на дні грецького моря. Таким чином, Греція приєднується до зростаючої групи держав у Східному Середземномор'ї, які активізували свої зусилля в цьому напрямку в останні роки: Ізраїль, Єгипет, Республіка Кіпр, Ліван, а також Туреччина є серед них. Водночас Греція зміцнює свою роль як центру зберігання та транспортування природних ресурсів, активно беручи участь та проявляючи ініціативи в проєктах будівництва трубопроводів, розширення LNG-терміналів та прокладання електричних кабелів [39, с. 7].

У цьому контексті останні кілька років показали, наскільки важко експлуатувати енергетичні ресурси дна Східного Середземномор'я (EastMed). Окрім технічних перешкод, ускладненням співпраці та спільного видобутку нафти та газу є насамперед політичні обставини.

Східним Середземномор'ям зазвичай називають приблизно половину Середземного моря на схід від Лівії та Італії до узбережжя Близького Сходу (Левантинське море). Це одна з колисок людської цивілізації та відома у всьому світі своєю багатою та «бурхливою» історією. Це регіон, який характеризується різними культурами та релігіями, його ідилічними пляжами, м'якою погодою та смачною їжею.

Окрім вищезазначеного, останнім часом привертає увагу економічна складова цього регіону, адже він перетворився на енергетичний центр європейського та світового значення. З моменту відкриття Ізраїлем газового родовища Тамар у 2009 році, кілька країн регіону змагалися за відкриття та розробку його ресурсів, прихованих під морським дном (переважно Ізраїль, Єгипет і Республіка Кіпр)

Вирішальне для розвідки відкриття експлуатації та транспортування енергетичних ресурсів до Європи та інших регіонів є створення виключних економічних зон (ВЕЗ) між державами регіону Східного Середземномор'я. Вони формують основу для відповідальності за розвідку та подальшу економічну експлуатацію. Республіка Кіпр працювала над укладенням угод з Єгиптом (2003)

та Ізраїлем (2010) [22]. Цьому передувала угода з Ліваном (2007) яка так і не була ратифікована парламентом Бейрута через заперечення проти угоди Нікосія-Тель-Авів [63]. Після нещодавньої історичної угоди між Ізраїлем та Ліваном (жовтень 2022 р.) щодо розмежування їхніх ВЕЗ, що відкриває шлях для розробки важливого родовища Каріш між двома країнами, шлях до врегулювання між Кіпром та Ліваном стає більш відкритим (хоча й беручи до уваги попередню угоду з Сирією, яку вимагає остання). Однак на цьому домовленості закінчуються і починаються проблеми [8].

Найбільшим викликом у сфері виробництва енергії в Східному Середземномор'ї є кіпрське питання. Після турецького вторгнення в 1974 році та окупації однієї третини острова з того часу невизнання Республіки Кіпр Туреччиною та провал усіх мирних переговорів щодо возз'єднання великого острова у Східному Середземномор'ї ускладнюють реалізувати запропоновані проекти з розробки та доставки цих ресурсів до Європи. Угода між двома сторонами та громадою кіпріотів-турків на півночі острова виглядає поки що неможливою [1]. Найближчі місяці покажуть, чи зможе новообраний президент Нікос Христулідіс почати процес зближення [45].

Другою великою перешкодою є грецько-турецькі відносини. Погляди двох країн на питання встановлення ВЕЗ відрізняються, Туреччина шукає балансу через ряд інших питань (Туреччина намагається поставити за стіл переговорів інші питання, проти яких виступає Греція, такі як морські кордони, демілітаризація Греції острови тощо). Той факт, що Туреччина не приєдналася до Конвенції ООН з морського права (UNCLOS 1982), ще більше ускладнює ситуацію [59].

У цьому контексті лівійське питання ускладнило ситуацію. У листопаді 2019 року Туреччина підписала меморандум з Урядом національної згоди Лівії (базований у Тріполі), у якому визначено їхні ВЕЗ; реалізація цієї угоди все ж могла підпалити регіон. З одного боку, тому що це (в порушення UNCLOS) по суті ігнорує міжнародно-правовий вплив великих грецьких островів, таких як Крит і Родос (що, звичайно, очікується від Туреччини, яка, як згадувалося вище,

не підписала і не ратифікувала UNCLOS, тоді як Лівія підписала, але не ратифікувала Конвенцію) [51].

З іншого боку, тимчасовий уряд Лівії не має повноважень укладати такі міжнародні угоди. Греція, Кіпр, Єгипет та Ізраїль, а також значна частина міжнародної спільноти (ЄС, США, Німеччина тощо) висунули як правові, так і політичні заперечення. Через дев'ять місяців (жовтень 2020 року) Греція та Єгипет підписали угоду про взаємне (часткове) розмежування своїх ВЕЗ, фактично поставивши під сумнів угоду між Туреччиною та Лівією [24]. Незадовго до цього (у червні 2020 року) Греція підписала угоду про розмежування ВЕЗ з Італією; тим самим додавши ще одну частину до головоломки юридичного забезпечення прав держав Східного Середземномор'я. Нарешті, варто згадати політичну домовленість між Грецією та Албанією щодо спільного звернення до Міжнародного суду ООН у Гаазі щодо питання про делімітацію їхніх ВЕЗ. Проте підписання відповідної договірної угоди ще очікується [38, с. 12].

Саме в цьому складному дипломатичному середовищі, яке постійно розвивається, був розроблений проєкт газопроводу EastMed. Цей проєкт став результатом тісної співпраці між Грецією, Республікою Кіпр та Ізраїлем і мав на меті транспортування природного газу з родовищ Leviathan (Ізраїль) і Aphrodite (Кіпр) до Європи через Крит, материкову Грецію та Італію (через сполучення з Poseidon і трубопроводи IGB). Це величезний проєкт із серйозними технічними проблемами (значна частина маршруту довжиною 2000 км проходить у районі з великою глибиною моря та складними геологічними умовами) і високою вартістю понад 6 мільярдів євро. Газопровід EastMed зможе постачати на європейський ринок 10 мільярдів кубометрів природного газу.

Угода між трьома країнами була підписана в січні 2020 року, але проєкт стикається зі значними труднощами: як уже зазначалося, це комплекс технічних заходів, який є дуже дорогим. Ця конструкція також фактично виключає Туреччину, тоді як включення Республіки Кіпр вносить у рівняння невирішену кіпрську проблему. Туреччина неодноразово висловлювала свої заперечення

щодо цього проєкту (нагадаємо, що турецько-лівійський меморандум був підписаний у той час, коли розроблялися плани EastMed). У той же час Туреччина діє як енергетичний хаб для регіону через Трансанатолійський газопровід (TANAP) і Turkstream. Що ще гірше, США, як повідомляється, відмовилися від початкової підтримки цього цієї ініціативи на початку 2022 року, посилаючись на екологічні причини. Однак виключення Туреччини з цього проєкту та високі економічні ризики, ймовірно, є ключовими факторами, що сприяють цьому рішенню [61].

Потім війна повернулася в Європу. Російське вторгнення в Україну не тільки несе смерть, нещастя, руйнування та економічне спустошення, але й ставить перед ЄС фундаментальний виклик з точки зору енергопостачання та безпеки. Треба було швидко позбутися залежності від російської нафти і газу.

Незважаючи на різні енергетичні моделі в країнах-членах ЄС, необхідність відокремлення від росії та закупівлі ресурсів, необхідних для європейської промисловості, економіки та суспільства в інших країнах, може стати можливістю [6]. У цьому контексті проєкти, які раніше здавалися нереальними, знову на столі. Дебати про важливість трубопроводу EastMed вже відновилися [58]. Незважаючи на серйозні занепокоєння та сумніви щодо технічних проблем навколо EastMed, проєкт може бути альтернативою; маючи на увазі, звичайно, цілі ЄС щодо поступового зменшення частки викопного палива в енергетичному балансі. У будь-якому випадку, трубопровід EastMed може допомогти постачати Європу надзвичайно важливою кількістю енергії.

Щоб зберегти EastMed як реалістичний план, уже ведуться переговори щодо зміни маршруту трубопроводу: єгипетська сторона, як повідомляється, запропонувала Греції ще у 2021 році обійти Кіпр і транспортувати природний газ з Ізраїлю по суші до Єгипту, а звідти на Крит [26]. Однак більш реалістичною є перспектива розвитку LNG-терміналів для постачання газу в Європу з родовищ у Східному Середземномор'ї (Кіпр/Ізраїль) [42]. У цьому середовищі, яке швидко змінюється, Греція прагне стати ключовим центром енергопостачання та безпеки Європи, використовуючи, серед іншого, політичну та економічну

стабільність, якою вона користується в останні роки. Маючи на увазі цю мету, Афіни ініціювали низку політичних заходів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Амбіції Греції стати енергетичним центром розвиваються, в першу чергу, в електроенергетиці. Це пов'язано з усвідомленням того, що забезпечення стабільних обсягів електроенергії з відновлюваних та екологічно чистих джерел із Північної Африки та Близького Сходу значно сприятиме енергетичній безпеці Європи, особливо в ключових секторах економіки, таких як промисловість. Греція вже має активні з'єднання з мережами всіх сусідніх країн та Італії. У майбутньому будуть створені нові сполучення, які б багаторазово збільшили потік електроенергії між цими країнами. Нове підключення до болгарської мережі вже будується, а нові мережі до Італії, Албанії та Туреччини, а також до Північної Македонії розглядаються [27]. Однак це ще не все: плани також передбачають передачу відновлюваної електроенергії з Північної Африки та Близького Сходу до Європи – зокрема, до Австрії та Німеччини – як оголосив міністр енергетики Греції – Костас Скрекас. Як пояснив міністр розвитку та інвестицій Греції – Адоніс Георгіадіс, особливо німецькі компанії дуже зацікавлені в інвестиціях у сектор відновлюваної енергетики в Греції.

Однак головною метою грецького уряду також є сприяння планам розвідки та експлуатації природних газових і нафтових ресурсів країни. Після початку процесу приблизно 15 років тому та періоду діяльності між 2014 і 2019 роками, уряд Nea Demokratia (EPP) динамічно просунув процеси отримання дозволів і розвідки в Західній Греції/Іонічному морі та районах на південь від Криту. Хоча підтверджених даних немає, за скромними оцінками, запаси природного газу в грецькій території становлять від 600 мільярдів до 2 трильйонів кубічних метрів.

Річне споживання Греції становить близько 5 мільярдів кубічних метрів, тоді як споживання ЄС у 2021 році досягло близько 400 мільярдів. Розвідувальні місії великих міжнародних компаній (Exxon Mobil, Chevron) уже розпочалися: якщо процедури пройдуть без проблем, комерційна експлуатація може

розпочатися у 2027/2028 роках. Вигоди для Греції та Європи в цілому були б величезними [50].

Зараз Греція інвестує значні кошти в розширення відновлюваних джерел енергії та посилення їх ролі в енергетичному балансі країни. Згідно з офіційними даними Держмережевого управління (ADMIE), у січні-жовтні 2022 року частка відновлюваних джерел енергії у виробництві енергії досягла 47,1%, перевищивши частку викопного палива [36]. У жовтні 2022 року країна жила лише від відновлюваних джерел енергії п'ять годин безперервно – історичний день. Однак війна в Україні суттєво вплинула на амбітні цілі грецької держави щодо відмови від викопного палива та ініціювала часткове повернення до бурого вугілля. Уряд вирішив продовжити термін служби електростанцій, що працюють на бурому вугіллі, які мали бути виведені з мережі у 2023 році. До 2025 року велика електростанція потужністю 660 МВт, яка мала працювати на природному газі, почала працювати на бурому вугіллі в листопаді 2022 року.

Вперше також було зосереджено увагу на використанні раніше занедбаних джерел енергії: нещодавно уряд оголосив рамки використання геотермальної енергії. Згідно з інформацією, одне геотермальне родовище на острові Мілос могло б покрити енергетичні потреби половини Кікладських островів [30, с. 134].

Війна в Україні, безумовно, впливає на енергетичну політику Греції, яка намагається зменшити свою залежність від Росії. Перед війною залежність Греції від Росії була на рівні середнього показника по ЄС (близько 40%); між січнем і листопадом 2022 року цей показник впав нижче 15%.

Питання переробки та зберігання зрідженого природного газу (СПГ) із третіх країн з подальшим транспортуванням на Балкани та ЄС також стає пріоритетним для Греції. Країна активно готується замінити постачання «Газпрому», які все ще залишаються у Південну та Південно-Східну Європу. Найважливішою альтернативою газопроводам, що йдуть зі сходу, покликаний стати «Вертикальний коридор» для постачання з півдня, з СПГ-терміналів у Греції. Дві події останніх тижнів свідчать про успішну реалізацію наявних планів

– і про їхнє розширення. Основою амбітних планів Греції має стати місто Александруполіс [2]. Так називається грецький порт на узбережжі Егейського моря. І так само – Alexandroupolis називається регазифікаційне судно, яке прибуло до цього порту 17 грудня 2023 року і найближчими тижнями приступить до прийому танкерів зі зрідженим газом [18]. Раніше воно теж було СПГ-танкером, що належало одному з грецьких пароплавств, але минулого року протягом десяти місяців його переобладнали на верфі в Сінгапурі на плавучий завод із зберігання та регазифікації зрідженого газу (Floating Storage and Regasification Unit, FSRU). Цей термінал зможе закачувати до газотранспортної мережі Греції щорічно 5,5 млрд кубометрів газу.

СПГ-термінал в Александруполісі на крайньому північному сході Греції поблизу її кордонів з європейською частиною Туреччини та Болгарією, спочатку задумували не стільки для постачання внутрішнього грецького ринку, скільки для роботи на експорт, а саме для поставок до країн Південно-Східної Європи. З цією ж метою наприкінці 2015 року було ухвалено остаточне інвестиційне рішення щодо прокладання трубопроводу Interconnector Greece-Bulgaria (IGB) для з'єднання газових мереж Греції та Болгарії. Реалізація цього проєкту, який отримав політичну та фінансову підтримку Євросоюзу, з різних причин сильно затяглася, але в жовтні 2022 року IGB увійшов до ладу.

Рішенню про будівництво цього сполучного газопроводу передувало у лютому 2015 року створення під егідою ЄС CESEC (Central and South Eastern Europe Energy Connectivity) – об'єднання країн Центральної та Південно-Східної Європи, які вирішили (під сильним враженням російської анексії Криму) прискорити створення, розширення та модернізацію транскордонної газотранспортної інфраструктури для диверсифікації газопостачання у цих двох регіонах. Іншими словами: тих, хто вирішив знизити свою залежність від «Газпрому» і росії [25].

Власне, саме тоді почала набувати конкретних обрисів ідея «Вертикального коридору», сформульована ще наприкінці 2014 року спочатку Грецією, Болгарією та Румунією, а потім підтримана цілою низкою інших країн,

що входять і не входять до ЄС. Суть проєкту: забезпечити технічні можливості для постійного постачання всього Балканського півострова, а також Угорщини та Австрії, тим природним газом, який надходитиме до Греції з Азербайджану трубопровідним коридором TANAP-TAP та з усього світу на грецькі СПГ-термінали [48, с. 143].

І ось тепер, 19 січня 2024 року, в Афінах на засіданні групи CESEC на рівні міністрів до проєкту «Вертикальний коридор» приєдналися Словаччина, Молдова та Україна. В результаті Україна зможе стати не тільки споживачем газу, що надходить до Александруполіса, а й транзитною країною на шляху палива з Румунії до Центральної Європи, а також надавати учасникам «Вертикального коридору» послуги зі зберігання газу у своїх великих ПСГ.

Найближча мета групи: систематизувати до липня, і тим самим на рік раніше ніж планувалося – актуальні дані про потужності на точках сполучення національних газотранспортних систем, після чого з урахуванням попиту буде визначено, де і в яких масштабах доцільно провести розширення існуючої інфраструктури, повідомляє греко-болгарська компанія «Gastrade» – оператор терміналу в Александруполіс.

Важливість Александруполіса також зросте завдяки новій газовій електростанції, будівництво якої було урочисто розпочато урядом Греції в січні 2023 року [23]. Ця нова електростанція потужністю 840 МВт, у якій є державна електроенергетична компанія DEI 51% акцій поставлятиме Грецію, а також Болгарію, Сербію та Північну Македонію.

Таким чином Греція стає домінуючим енергетичним гравцем у Південно-Східній Європі, що сприятиме поглибленню відносин Греції з її північними сусідами. Наприклад, на зустрічі глав держав Греції та Північної Македонії Міцотакіса та Ковачевського у вересні 2022 року головною темою обговорення була енергетична співпраця. Необхідність пошуку рішень для спільних проблем потенційно може сприяти загальному зближенню між двома країнами. Співпраця між Грецією та Болгарією, Румунією та Угорщиною буде зміцнюватися: під час Всесвітньої конференції з LNG в Афінах у грудні 2022

року було підписано Меморандум про взаєморозуміння між газовими органами чотирьох країн для вивчення аспектів впровадження «вертикального коридору». Це можливість транспортування природного газу в двох напрямках між цими державами, використовуючи існуючий трубопровід IGB між Грецією та Болгарією. Співпраця на Балканах теж не обмежується газом.

Потенціал Греції полягає у 6 СПГ-терміналах. Вірніше, оператор двох терміналів, оскільки за вісім кілометрів на схід від Alexandroupolis в 2025 році планується ввести в дію регазифікаційне судно Thrace (Фракія). Їхня сумарна потужність складе 11 млрд кубометрів газу на рік, причому 70% від цього обсягу Gastrade збирається експортувати, насамперед, до Болгарії, Сербії, Північної Македонії, Румунії, у перспективі до Угорщини та Австрії, а тепер ще й до Словаччини, Молдови. та Україну. Для порівняння: потужність другої нитки «Турецького потоку», яка під назвою «Балканський потік» йде через Болгарію та Сербію до Угорщини, становить 15,75 млрд кубометрів на рік, так що два FSRU поблизу Александруполіса можуть скласти цьому російському газопроводу дуже відчутну конкуренцію на всім Балканському півострові.

Тим більше, що у Греції на цих двох нових СПГ-терміналах зупинятися не збираються. У 2025 році там планують ввести в дію регазифікаційні судна в Коринфі, Салоніках і Волосі, тому сумарна потужність цих п'яти FSRU становитиме 22,5 млрд кубометрів на рік, що в чотири з половиною рази перевищує річне споживання газу в самій Греції, вказує німецька економічна газета Handelsblatt у статті під заголовком: «Як Україна збирається повністю позбутися російського газу?».

Додамо до цього діючий СПГ-термінал Revithoussa потужністю 5,3 млрд кубометрів на рік на острові Ревітуса неподалік Афін, а також газопровід TAP потужністю 10 млрд кубометрів на рік (у перспективі вона може бути подвоєна), яким азербайджанський газ йде головним чином у Італію, але поставляється також до Греції та Болгарії.

Якщо підсумувати всі ці потужності, стає очевидним: у 2027 році, коли в ЄС збираються остаточно відмовитися від російського газу, «Вертикальний

коридор» цілком може не лише гарантувати газопостачання на всьому Балканському півострові, а й забезпечити постачання до сусідніх країн, чи то Угорщина та Австрія або Словаччина, Молдова та Україна. Проте на повномасштабне забезпечення такого великого споживача російського газу в Центральній Європі, як Австрія, «Вертикальний коридор» не розрахований. Це чудово розуміють в австрійській енергетичній компанії OMV, де вже повним ходом готуються до припинення українського транзиту російського газу наприкінці 2024 року [9]. Австрія робить ставку на постачання трубопровідного газу з Норвегії через Німеччину та з Алжиру через Італію, а також на імпорт ЗПГ головним чином через німецькі та італійські термінали. Але в цій компанії напевно не відмовлятимуться і від вигідних угод з терміналами в Греції.

Враховуючи вищезазначене, Греція має всі передумови відігравати провідну роль у розвитку енергетичної політики в Південно-Східному Середземномор'ї, що матиме значні економічні та політичні наслідки для всього Європейського Союзу. Однак необхідними передумовами є:

- швидкий прогрес у галузі розвідки вуглеводнів (природного газу, нафти) і відкриття справді великих покладів у кількостях, які виправдовують їх дорогу експлуатацію;
- подальше співробітництво між Грецією та її сусідами. Як у короткостроковій, так і в середньостроковій перспективі, тісне партнерство, засноване на політичному зближенні з такими країнами, як Єгипет та Ізраїль, має вирішальне значення для реалізації таких флагманських проєктів, як Євро-Азіатський інтерконектор;
- забезпечення необхідних фінансових ресурсів, безумовно, є важливим параметром для реалізації планів в енергетичному секторі. Яскравим прикладом важливості забезпечення відповідних коштів є трубопровід EastMed, будівництво якого є настільки дорогим і технічно складним, що його важко реалізувати (незважаючи на його важливість для енергетичної безпеки Європи);
- політична стабільність у Греції сприяла як дозріванню планів, так і зміцненню міжнародної довіри в останні роки. Майбутні вибори в Греції навесні

2023 року не повинні призвести до перелому планів. Можлива перемога Nea Dimokratia (EPP) була б гарантією передбачуваного продовження запланованих проєктів;

- відносини з Туреччиною – фактор, яким не можна нехтувати. Зокрема, у сфері експлуатації енергетичних запасів європейським пріоритетом має стати питання розмежування виключних економічних зон в Егейському морі та на півдні Криту (див. турецько-лівійський меморандум та греко-єгипетську угоду). Внесок ЄС впливає, з одного боку, з важливості, яку можуть мати газ і нафта в цих областях для його енергетичної безпеки, а з іншого боку, з наслідків цього питання для безпеки;

- війна в Україні є доказом того, що будь-які плани на національному чи наднаціональному рівні також можуть бути швидко скасовані. Тому для досягнення поставлених цілей необхідні ретельний аналіз усіх можливих сценаріїв і висока адаптивність;

- розвиток Греції як енергетичного центру для регіону та Європи має здійснюватися з урахуванням інтересів безпеки Союзу, особливо щодо нових залежностей від третіх країн. Минуле показало, що це може мати серйозні наслідки. Дебати щодо залучення таких країн, як Китай, до розвитку енергетичної інфраструктури почалися в кількох європейських країнах і мають продовжуватися у світлі різноманітних планів, які будуть реалізовані в найближчі роки;

Експлуатація енергетичних ресурсів у Східному Середземномор'ї стане одним із найбільших політичних, дипломатичних та економічних викликів для Європи в середньостроковій перспективі. У середовищі, яке постійно змінюється.

Греція – опора політичної та економічної стабільності, може зробити значний внесок у задоволення енергетичних потреб усього регіону та Європи, використовуючи як власні запаси, так і виступаючи в якості центру постачання екологічно чистої електроенергії та ресурсів з Північної Африки та Близького Сходу. Це збільшить значення країни на дипломатичній шахівниці, але й

вигідно для ЄС зменшивши його залежність від третіх країн. Грецька енергетична Одісея в розпалі.

ВИСНОВКИ

З 2010 року Східне Середземномор'я перетворилося на потенційний регіон-експортер газу завдяки низці газових родовищ, виявлених біля берегів Ізраїлю (Тамар і Левіафан) та Кіпру (Афродіта). Для реалізації цього газового потенціалу поступово обговорювався ряд варіантів експорту, поряд із новими сценаріями регіональної співпраці. Також висловлювалися сподівання щодо потенційної ролі нових газових родовищ у зміцненні не тільки газової співпраці між Ізраїлем та Кіпром, а й загальної економічної та політичної стабільності регіону.

Втім, початкові очікування здебільшого з часом охололи, особливо через затримки інвестиційних рішень в Ізраїлі та перегляд ресурсів газу на Кіпрі в бік зменшення. Ці події навіть поставили під сумнів ідею перетворення Східного Середземномор'я на значний газоекспортний регіон.

Але початкові очікування відродилися у 2015 році після відкриття газового родовища Зоар біля берегів Єгипту: найбільшого газового родовища, виявленого в Середземному морі. Зважаючи на його великі розміри, це відкриття змінило перспективи видобутку газу в регіоні, а також відкрило нові перспективи регіональної співпраці. Вплив Зоара справді може вийти далеко за межі Єгипту.

Близькість Зоара до Левіафана та Афродіти може дозволити координоване освоєння родовищ, а отже, й створення необхідної економії масштабу для побудови конкурентоздатної регіональної газотранспортної інфраструктури. Єгипет уже має значну інфраструктуру для експорту СПГ, яка наразі простоює. Це дозволило б експортувати будь-які обсяги газу з Зоара та інших родовищ, які не використовуються на внутрішньому ринку.

З огляду на зростаючий внутрішній попит в Єгипті, можна справедливо припустити, що певні експортні потужності залишаться для ізраїльського та кіпрського газу, якщо його можна буде доставити до єгипетських терміналів. Оскільки єгипетські СПГ-заводи також можна розширити, ізраїльські та кіпрські розробники матимуть гнучкий вихід на ринок.

Використання існуючої єгипетської інфраструктури СПГ для експорту східносередземноморського газу матиме значну додаткову перевагу: гнучкість. У такому геополітично нестабільному регіоні, як Східне Середземномор'я, взяття на себе зобов'язань щодо нової дорогої та довгострокової енергетичної інфраструктури може виявитися складним завданням для міжнародних енергетичних компаній. Однак підключення офшорних газових родовищ до існуючої інфраструктури СПГ в Єгипті може стати «дешевим і швидким рішенням» для монетизації регіональних ресурсів.

Спільна регіональна схема експорту через єгипетські СПГ-термінали також може стати першою можливістю для перевірки газової співпраці між Єгиптом, Ізраїлем та Кіпром. Співпраця, яка згодом могла б розширитися протягом 2020-х років, якщо в регіоні будуть знайдені нові газові ресурси, а попит на газ на експортних ринках виправдає будівництво додаткової інфраструктури, наприклад, газопроводу Ізраїль-Кіпр-Греція.

Для ЄС матеріалізація газового хаба Східного Середземномор'я (який слід розуміти як перехрестя фізичних потоків, а не як торговельну платформу) на базі інфраструктури СПГ Єгипту була б корисною як з міркувань енергетичної політики, так і з міркувань зовнішньої політики. З точки зору енергетичної політики спільна розробка газових ресурсів Східного Середземномор'я вже в короткостроковій перспективі могла б забезпечити основу для багаторічної стратегії ЄС щодо диверсифікації постачання газу.

Такий розвиток подій також міг би створити основу для потенційно більш масштабної газової співпраці в довгостроковій перспективі, зокрема через газопровід Ізраїль-Кіпр-Греція. З точки зору зовнішньої політики, навіть якщо співпраця щодо газу в Східному Середземномор'ї не могла б сама по собі стати каталізатором регіональної стабільності, вона, безумовно, є однією з небагатьох сфер, де можна встановити розумний регіональний діалог. Це також могло б надати змісту цілі Європейської політики сусідства щодо посилення енергетичного діалогу ЄС із країнами-сусідами щодо енергетичної безпеки. На цьому ґрунті ЄС може взяти до уваги такі рекомендації щодо політики:

Створити спільними діями Європейської Комісії та Європейської служби зовнішніх дій цільову групу з питань енергетичної дипломатії Східного Середземномор'я, спрямовану на сприяння регіональному діалогу щодо створення газового хаба Східного Середземномор'я на базі існуючої інфраструктури СПГ Єгипту. Діалог також може відкрити шлях до довгострокового масштабування регіональної співпраці на основі розвитку газопроводу Ізраїль-Кіпр-Греція.

Сприяти вирішенню давньої Кіпрської проблеми, яка є ключовою передумовою для появи солідної схеми регіональної газової співпраці.

Сприяти проведенню реформ у сфері енергетики в Єгипті та інших країнах регіону. Платформи регіонального діалогу та обміну передовим досвідом, такі як MedReg, MedTSO та Євро-Середземноморські енергетичні платформи ЄС, можуть бути далі розвинені та посилені, щоб стати більш змістовними та ефективними.

Посилити двосторонню співпрацю з Єгиптом у сфері відновлюваних джерел енергії та енергоефективності. Ці рішення щодо сталого розвитку енергетики є не лише важливим інструментом для задоволення швидко зростаючого попиту країни на енергію, але й способом обмежити внутрішній попит на газ в Єгипті, тим самим збільшивши його потенційний експортний потенціал.

Посилити схеми фінансування ЄС для інвестицій у сфері сталого розвитку енергетики в Єгипті та в усьому Південному сусідстві. Сприяти більшій координації державних банків розвитку держав-членів ЄС у Південному сусідстві, щоб забезпечити економію масштабу та сильніший вплив. Для полегшення цієї координації створити новий механізм державно-приватного партнерства за участю національних державних банків, Європейського інвестиційного банку, урядів Єгипту та інших зацікавлених країн, а також міжнародних енергетичних компаній, що працюють у регіоні.

Діяти для створення необхідних умов на європейському ринку, щоб повною мірою скористатися можливостями, які відкриває потенційний газовий

хаб Східного Середземномор'я. Зокрема, діяти на стимулювання розвитку відсутніх внутрішньоєвропейських газових з'єднань відповідно до пріоритетів, визначених Європейською Комісією у 2016 році в рамках «Стратегії ЄС щодо СПГ та зберігання газу».

Східне Середземномор'я вплинуло як на сусідні країни, так і на світові наддержави через своє унікальне та делікатне геостратегічне та геополітичне становище. Ця ситуація часто зумовлена трьома факторами: наявністю значних енергетичних запасів; його географічним розташуванням; і тим, що воно є чутливою точкою світової системи. З цієї причини це призвело до нових тенденцій, включаючи утворення альянсів та зміни характеру політичних розбіжностей між країнами Східного Середземномор'я.

Відкриття нових газових родовищ у східній частині Середземного моря спровокувало країни регіону. Суперечка щодо розвідки, видобутку, експлуатації та транспортування нафти та газу в східній частині Середземного моря стала однією з найважливіших проблем Середземноморського регіону через множинність учасників, конфлікт інтересів, а також юридичних ускладнень розподілу ресурсів.

Учасників та бенефіціарів експлуатації енергоресурсів східної частини Середземного моря поділяють на регіональні (Туреччина, Греція, Кіпр, Ізраїль, Єгипет, Ліван, Сирія та Лівія) та позарегіональні (Росія, Європейський Союз та Саудівська Аравія) категорії.

Згідно з даними, згаданими в дипломній роботі, здається, що розбіжності щодо визначення морських кордонів та конкуренція за вуглеводневі ресурси таким чином, щоб кожна з країн Східного Середземномор'я мала найбільшу морську компетенцію, призвели до формування регіональної та позарегіональної геополітичної конкуренції у Східному Середземномор'ї. Якщо ця тенденція збережеться, то ймовірність конфліктів у регіоні зросте, що вже й сталося. Важливо те, що наявна конкуренція в Східному Середземномор'ї та присутність транснаціональних акторів свідчать про те, що присутність цих акторів

зумовлена не лише енергетичним конфліктом у цьому районі, а й іншими причинами, зокрема їхньою конкуренцією на Близькому Сході.

Експлуатація енергетичних ресурсів у Східному Середземномор'ї стане одним із найбільших політичних, дипломатичних та економічних викликів для Європи в середньостроковій перспективі. У середовищі, яке постійно змінюється, Греція – опора політичної та економічної стабільності, може зробити значний внесок у задоволення енергетичних потреб усього регіону та Європи, використовуючи як власні запаси, так і виступаючи в якості центру постачання екологічно чистої електроенергії та ресурсів з Північної Африки та Близького Сходу. Взяття на себе цієї ролі не тільки підвищить значення країни на дипломатичній шахівниці, але й вигідно для ЄС, зменшивши його залежність від третіх країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атанесян Г. Большая игра. О чем спорят Греция и Турция в Средиземном море и кто за ними стоит. 2020. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-53940494.amp>
2. «Вертикальний коридор» європейського газопостачання: що це за проєкт і кому він вигідний. 2024. URL: <https://mind.ua/news/20268548-vertikalnij-koridor-evropejskogo-gazopostachannya-shcho-ce-za-proekt-i-komu-vin-vigidnij>
3. Гурков А. Каспийский газ пойдет в Европу не по Nabucco, а по TAP. 2020. URL: <https://www.dw.com/ru/tap-i-juzhnyj-gazovyj-koridor-v-obhod-rossii-voshli-v-stroj/a-55631331>
4. Євросоюз схвалив санкції проти Туреччини через геологорозвідку біля берегів Кіпру. 2019. URL: https://24tv.ua/evrosoyuz_shvaliv_sanktsiyi_proti_turechchini_cherez_geologorozvidku_bilya_beregiv_kipru_n1179873
5. ЄС намагається стабілізувати хитку економіку Єгипту та стримати потік нелегальної міграції. *Militarnyi*. 2024. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/yes-namagayetsya-stabilizuvaty-hytku-ekonomiku-yegyptu-ta-strymaty-potik-nelegalnoyi-migratsiyi/>
6. ЄС розглядає Східне Середземномор'я як газову альтернативу росії. 2022. URL: <https://unn.ua/news/yes-rozglyadaye-skhidne-seredzemnomorya-yak-gazovu-alternativu-rosiyi>
7. Ізраїль планує експортувати газ до Європи: його видобуток зріс на 22%. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/24/690777/>
8. Ізраїль та Ліван домовилися про демаркацію морського кордону. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3591379-izrail-ta-livan-domovilisa-pro-demarkaciu-morskogo-kordonu.html>

9. Кінець залежності: Європа відмовляється від російського газу. 2024. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4668886-kinets-zalezhnosti-yevropa-vidmovliaietsia-vid-rosiiskoho-hazu>
10. Кіпр за підтримки Франції розпочав розширення бази ВМС. 2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2019/05/16/7096235/>
11. Кулинич І. Берлінський конгрес 1878 р. // *Енциклопедія історії України*: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Berlinskyj_konhres_1878
12. Купаранис П. Военный конфликт Греции и Турции возможен? Прогноз эксперта. 2020. URL: <https://bit.ly/3KelV2R>
13. Мустафин Р. Турция направила спецназ на выручку Сараджу. *Независимая газета*. 2019. URL: http://www.ng.ru/world/2019-12-17/7_7754_libya.html
14. Огляд подій у галузі природного газу. 2022. URL: https://www.gov.il/he/departments/ministry_of_energy/govil-landing-page
15. Позняков А., Дулгери Ф. Спор о кипрском газе: Греция призывает ЕС надавить на Турцию. 2019. URL: <https://ru.euronews.com/2019/06/19/athens-ankara-cyprus-gas-row-eu>
16. Сааков В. Анкара застерігає від зазіхань на акваторію навколо Кіпру. 2018. URL: <https://bit.ly/4bMfHmz>
17. Соколовская О.В. Греция в годы Первой мировой войны. Москва, 1990, с. 48. URL: <https://inslav.ru/publication/sokolovskaya-o-v-greciya-v-gody-pervoy-mirovoy-voyny-m-1990>
18. СПГ – нова глобальна карта газового ринку. *Економічна правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/11/23/706918/>
19. У берегов Єгипта нашли крупнейшее месторождение газа. 2015. URL: https://korrespondent.net/business/companies/3557092-u-berehov-ehypta-nashly-krupneishee-mestorozhdenye-haza?_gl=1*5gksgj*_ga*Nzg3Njk5MTY2LjE3MTUyNjkwNzM.*_ga_HCSJ3J3LKX*MTcxNTc1ODgyNC4yLjAuMTcxNTc1ODgyNC42MC4wLjE3NDI4

ОТАЗМjQ

20. Чому геополітичне протистояння у Східному Середземномор'ї – це більше ніж про нафту? 2020. URL: https://adastra.org.ua/blog/chomu-geopolitichne-protistoyannya-u-shidnomu-seredzemnomoryi-ce-bilshe-nizh-pro-naftu_1
21. A Long, Hot Summer for Eastern Mediterranean Gas Politics. *Foreign Policy Research Institute*. 2023. URL: <https://www.fpri.org/article/2023/09/a-long-hot-summer-for-eastern-mediterranean-gas-politics/>
22. Agreement between the Government of the State of Israel and the Government of the Republic of Cyprus on the delimitation of the Exclusive Economic Zone. 17 December 2010. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/bi-158714.pdf>
23. Alexandroupolis Combined-Cycle Power Plant, Greece. 2015. URL: <https://www.power-technology.com/projects/alexandroupolis-combined-cycle-power-plant-greece/>
24. Aslan D. Egypt-Greece East Med maritime deal 'null and void,' President Erdoğan says. *Daily Sabah*. 2020. URL: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/egypt-greece-east-med-maritime-deal-null-and-void-president-erdogan-says>
25. Central and South Eastern Europe energy connectivity. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/infrastructure/high-level-groups/central-and-south-eastern-europe-energy-connectivity_en
26. Cyprus, Israel, Greece to focus on energy cooperation. 2023. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2023/09/cyprus-israel-greece-focus-energy-cooperation#ixzz8aaPbUa00>
27. Devaux P. Eastern mediterranean/ natural gas: a regional overview. *Eco emerging*. 2023. P. 20–21. URL: https://economic-research.bnpparibas.com/pdf/en-US/Eastern-Mediterranean-Natural-regional-overview_7/11/2023,48783#:~:text=In%20Egypt%2C%20total%20natural%20gas,over%20the%20past%20twenty%20years Israel to keep most of its natural gas for domestic use. *Reuters*. 2013. URL: <https://www.reuters.com/article/idUSL5N0EV2X3/>

28. Doussis E. The 17 February 2003 Agreement Between Cyprus and Egypt on the Delimitation of Their Exclusive Economic Zones: A Brief Comment. 2019. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2889427
29. Eastern Mediterranean Gas Forum. 2023. URL: <https://emgf.org/>
30. Exploring for geothermal resources in Greece / D. Mendrinou et al. *Geothermics*. 2010. Vol. 39, no. 1. PP. 124–137. URL: https://www.researchgate.net/publication/248523418_Exploring_for_geothermal_resources_in_Greece
31. Fanger S. Interconnector Greece-Bulgaria (IGB) Pipeline Inauguration. 2022. URL: <https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eep/interconnector-greece-bulgaria-igb-pipeline-inauguration>.
32. Harry Aposporis. Greece targets 80% from renewables by 2030 with 28 GW plus 7 GW storage. 2022. URL: <https://balkangreenenergynews.com/greece-targets-80-from-renewables-by-2030-with-28-gw-plus-7-gw-storage/>
33. Hurst L., Shiryaevskaya A. Israel Orders Shutdown of Key Gas Field as War Rages. *Bloomberg*. 2023. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-10-09/chevron-told-by-israel-to-shut-output-at-tamar-gas-platform-lnis1er3>
34. Ioannis N., Cetin D. Energy Transition in the Eastern Mediterranean: Turning the East Mediterranean Gas Forum (EMGF) into a Regional Opportunity URL: <https://www.schumannnetwork.eu/2024/04/10/energy-transition-in-the-eastern-mediterranean-turning-the-east-mediterranean-gas-forum-emgf-into-a-regional-opportunity>
35. Israel Orders Shutdown of Key Gas Field as War Rages. *Bloomberg*. 2023. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-10-09/chevron-told-by-israel-to-shut-output-at-tamar-gas-platform-lnis1er3>
36. Knell Y. Gas finds in east Mediterranean may change strategic balance. 2013. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22509295>

37. Mackenzie W. Continental Europe upstream: 4 things to look for in 2024. *Insight*. 2023. URL: <https://www.woodmac.com/reports/upstream-oil-and-gas-continental-europe-upstream-4-things-to-look-for-in-2024-150184596/>
38. Mehmetaj J. Mecaj S. Dispute between Albania and Greece over the Delimitation of Maritime Zones. *Lex Portus*. 2022. № 8. PP. 7–29. URL: https://www.researchgate.net/publication/361688298_Dispute_between_Albania_and_Greece_over_the_Delimitation_of_Maritime_Zones
39. Nakou G. Energy Without Russia: The Case of Greece. The Consequences of the Ukraine War and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe. Budapest : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2023. 10 p. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/20476.pdf>
40. Rabinovich A. Israel says gas exports to Egypt, Jordan rose 25% in 2023. *Reuters*. 2024. URL: [https://www.reuters.com/business/energy/israel-says-gas-exports-egypt-jordan-rose-25-2023-2024-02-26/#:~:text=JERUSALEM%2C%20Feb%2026%20\(Reuters\),exports%20could%20be%20expanded%20further](https://www.reuters.com/business/energy/israel-says-gas-exports-egypt-jordan-rose-25-2023-2024-02-26/#:~:text=JERUSALEM%2C%20Feb%2026%20(Reuters),exports%20could%20be%20expanded%20further)
41. Siccardi F. Understanding the Energy Drivers of Turkey's Foreign Policy, 2024. 38 p. URL: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Siccardi_Turkey_Energy_draft-1.pdf
42. Rau M., Seufert G., Westphal K. The Eastern Mediterranean as a Focus for the EU's Energy Transition. Deep-Rooted Enmities and New Opportunities for Cooperation between Greece, Turkey and Cyprus. Berlin, 2022. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022C08/>
43. Rethinking Gas Diplomacy in the Eastern Mediterranean. **Brussels, 2023**. URL: <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/east-mediterranean-mena-turkiye/240-rethinking-gas-diplomacy-eastern>
44. Saragerova B. Greece and Turkey: Energy Security Tensions in the Eastern Mediterranean. 2020. URL: <https://globalriskinsights.com/2020/09/greece-and-turkey-energy-security-tensions-in-the-eastern-mediterranean/>

45. Stamouli N. Cyprus president predicts revival of reunification talks after Turkish election. 2023. URL: <https://www.politico.eu/article/cyprus-president-nikos-christodoulides-predict-revival-reunification-talks-turkish-election/>
46. Stergiou A. Between Conflict and Survival: The New Energy Geopolitics of the Eastern Mediterranean. 2024. 5 p. URL: <https://www.e-ir.info/pdf/104175>
47. Stergiou A. Eastern Mediterranean energy geopolitics revisited: Green Economy instead of conflict. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. vol. 24, issue 4, P. 604-625. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2023.2167163>
48. Stergiou A., Karagianni M. Does Energy Cause Ethnic War? East Mediterranean and Caspian Sea Natural Gas and Regional Conflicts : Cambridge Scholars Publishing, 2019. 181 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/336893513_Does_Energy_cause_Ethnic_War
49. Stergiou A. The Greek–Turkish Maritime Dispute. Resisting the Future. Switzerland AG : Springer Nature, 2022. 121 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=TPGZEAAAQBAJ&pg=PA39&lpg=PA39&dq=3.+Stergiou+A.+The+Greek%E2%80%93Turkish+Maritime+Dispute.+Resisting+the+Future.+Switzerland+AG+:+Springer+Nature,+2022.&source=bl&ots=AICEIoAyVM&sig=ACfU3U2QtewK28eDVWx6HtEgqUHy2m7g_A&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwj99K0-5mGAXDR_EDHdQPA1AQ6AF6BAgiEA
50. Stevenson P. Collaboration Key to Unlocking Vast East Mediterranean Gas Potential. 2023. URL: <https://agsiw.org/collaboration-key-to-unlocking-vast-east-mediterranean-gas-potential/>
51. The Libya-Turkey Memorandum of Understanding: Local and Regional Repercussions. 2022. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/the-libya-turkey-memorandum-of-understanding-local-and-regional-repercussions/>
52. Turkey sends new drill ship to eastern Mediterranean. 2022. URL: <https://www.dw.com/en/turkey-sends-new-drill-ship-to-eastern->

[mediterranean/a-62760964](https://www.bloombergenvironment.com/a-62760964)

53. Turkey, Israel Discuss Natural Gas Exports with Eye on Europe. *Bloomberg*. 2023. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-09-03/turkey-israel-discuss-natural-gas-exports-with-eye-on-europe>
54. Turkish ship at centre of Greece row to return to Mediterranean. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-54504123>
55. Turkish vessel to continue work off Cyprus, deepening standoff. *Reuters*. 2015. URL: <https://www.reuters.com/article/cyprus-turkey-gas/turkish-vessel-to-continue-work-off-cyprus-deepening-standoff-idUKL6NOUL1X420150106/>
56. Turkish-Greek Relations/Aegean Problems. URL: <https://www.mfa.gov.tr/sub.en.mfa?deb1dc4c-926f-45bd-9a7c-27b45654c0e4>
57. Turning the East Mediterranean Gas Forum (EMGF) into a Regional Opportunity. *Policy paper*. 2024. № 154. PP. 3–9. URL: https://www.researchgate.net/publication/378260423_Energy_Transition_in_the_Eastern_Mediterranean_Turning_the_East_Mediterranean_Gas_Forum_EMGF_into_a_Regional_Opportunity
58. U.S. voices misgivings on EastMed gas pipeline – Greek officials. *Reuters*. 2022. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/us-voices-misgivings-eastmed-gas-pipeline-greek-officials-2022-01-11/>
59. United Nations Convention on Law of the Sea. 10 December 1982. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=en
60. United Nations. Intergovernmental panel on climate change 2021. URL: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf
61. Wendt M., Petropoulos E. Energy region Greece & Eastern Mediterranean – a region arises as Europe's supplier. 2023. URL: <https://www.kas.de/en/country-reports/detail/-/content/energy-region-greece-eastern-mediterranean>
62. Winrow G. The Anatomy of a Possible Pipeline: The Case of Turkey and Leviathan and Gas Politics in the Eastern Mediterranean, *Journal of Balkan and*

Near Eastern Studies, Vol. 18, 2016, Issue 5, PP. 431–447. URL:
<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/89967806/the-anatomy-of-a-possible-pipeline-the-case-of-turkey-and-leviathan-and-gas-politics-in-the-eastern-mediterranean>

63. Yiallourides C. Some Observations on the Agreement between Lebanon and Israel on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone. 2024. URL:
<https://www.biicl.org/blog/47/some-observations-on-the-agreement-between-lebanon-and-israel-on-the-delimitation-of-the-exclusive-economic-zone?DownloadPDF=1>